

immensa. Jo, per la meua banda, faré tot el possible per defensar la glòria de Maragall, que el 1900 era el més gran poeta espanyol, d'aquells que havíem de sentir nostres, és a dir, moderns, vull dir actuant damunt la nostra vida.

LA PÀTRIA SEGONS MARAGALL

per
GAZIEL

JOAN MARAGALL I LA «GENERACIÓN DEL 98». — Sembla que les commemoracions d'homes il·lustres haurien de servir, abans que tot, per a clarificar davant la posteritat i fer més entenedores les figures piadosament evocades. Em temo, però, que la de Joan Maragall no ha pas estat, en aquest sentit, de les més sortoses. Hi ha hagut, certament, l'any passat i enguany, lloables esforços per encarir aspectes diversos del nostre gran escriptor: aquí mateix hem tingut la sort d'escoltar algunes lliçons magnífiques. Però hi hagué també d'altres interpretacions que més aviat desenfocaven o feien fonedissa l'altra fesomia del poeta. És per això que avui jo provaré de resumir-ne, amb tota fidelitat, un dels caires essencials: el seu sentiment i el seu concepte de Pàtria. I ho faré sense posar-hi gairebé res de meu, amb proves vistents a la mà, amb textos irrefutables del mateix Maragall.

És convenient, però, de reflexionar abans una mica sobre l'extraordinari fenomen del patriotisme. Hi ha molta de gent creguda que la idea de Pàtria i els sentiments que desvetlla constitueixen una realitat vital immòbil, sempre la mateixa, donada d'un cop per sempre i de faisó uniforme. Aquesta creença és falsa. El fet del patriotisme existeix, certament, d'ençà que al món hi ha homes. Però aquest fet universal i bàsic comporta, ha comportat i probablement comportarà una sèrie de variants molt notables, degudes

a l'espai i al temps. I això és tan capital, que si no tenim en compte l'evolució que el patriotisme eternament experimenta; si aquesta evolució creadora — per dir-ho amb termes de Bergson, que després han estat represos amb mística grandiositat pel savi jesuïta Teilhard de Chardin — és deixada de banda, es fa impossible d'entendre l'espectacle potser més impressionant del món, l'espectacle esborronador de la Història.

En trobar-nos davant d'una qualsevol manifestació de patriotisme, el primer que cal esbrinar és d'on ha brollat, de quina llavor sembrada dins un grup humà ha sorgit aquella flor meravellosa. I, en el nostre cas d'avui, la pregunta concreta és aquesta: ¿d'on provenen el sentiment i el concepte que de la Pàtria tenia Joan Maragall, tal com els podem veure, i com aquell qui diu palpar, en la seva obra?

Aquesta mena d'exploracions es fan, de vegades, difícils; n'hi ha que no ho són tant, però la referent a Joan Maragall podem ben dir que és exemplar, en el sentit d'ésser clara i fàcil com la llum del dia. No cal gens d'esforç per a adonar-se que el dolor i el fervor patriòtics del nostre poeta foren determinats — com en tots els espanyols sensibles del seu temps, dissortadament no gaire nombrosos — per un esdeveniment formidable, d'ordre apocalíptic, que encara avui va retrunyint sordament per les entranyes del país; per una mena de bòlid roent que caigué damunt les desolades terres hispàniques a la darrera del segle XIX: la guerra amb els Estats Units d'Àmerica i esfereïdora derrota.

Fou un cop definitiu, darrer grau de l'interminable calvari que havien representat, des del començament del segle, les insurreccions colonials; un cop tan inesperat i tan fort, que els vells d'avui, com jo, encara el recordem amb esglai, perquè deixà tràgicament

enlluernada la nostra adolescència. I ensem fou com una gran fita històrica, alçada per assenyalar l'acabament d'una mena de patriotisme arcaic, que a Espanya venia arrossegant-se i decandint-se des de feia segles, i el començament d'un concepte de Pàtria radicalment diferent. L'obra de Maragall — com la dels millors escriptors espanyols del seu temps — sembla marcada, talment amb una marca de foc, per aquella data fatídica: 1898.

És, precisament, com veieu, la data que distingeix una de les generacions més interessants de la moderna literatura castellana, la tan anomenada *generación del 98*, constituïda per Unamuno, Baroja, *Azorín*, Antonio Machado, el Maeztu primerenc i algun epígon més; estol que fou precedit o acompanyat per una parella d'àngels ombrívols, el lúcid Àngel Ganivet i el tempestuós Joaquín Costa.

Un eminent professor aragonès, Pedro Laín Entralgo, opina que cal incloure el nostre Maragall en aquest escamot gloriós, determinat per la catàstrofe. Ho diu ben clar, en un pròleg — encara inèdit, però que ell ha tingut la gentilesa de fer-me conèixer — destinat al volum segon de les novíssimes «*Obres Completes de Joan Maragall*», en curs de publicació.

«Nacido en 1860, dos años antes que Ganivet y cuatro antes que Unamuno», declara Laín Entralgo, «Maragall debe ser considerado como el primogénito de la generación del 98».¹

Cronològicament, és cert; i pel terrible senyal, com un cauteri, que Maragall també porta, ho és així mateix. La retirada, però, la mena de germandat fatídica que podem establir entre tots ells, jo crec que

1. [Aquest pròleg ha estat publicat posteriorment. Veg. P. LAÍN ENTRALGO, *Mi Maragall*, dins JOAN MARAGALL, «*Obres completes*», vol. II: *Obra castellana* (Barcelona, Editorial Selecta, 1961), pàg. 26.]

s'acaba aquí. I que tot seguit comença l'essencial diferència.

Això, no ho afirmo pas jo sol: ho diu també el mateix Laín Entralgo, i molt millor que jo no ho sabia fer.

«Unamuno, Azorín, Baroja, Machado y el primer Maestu», escriu el professor, «fueron individuos solitarios y escoteros, hombres montados al aire; hombres "montados al verbo", cabría decir, porque sus vidas no tuvieron más suelo que su propia palabra [...] Todos aquellos fueron radicalmente, desoladoramente impopulares, y de manera bien patente lo ha demostrado la ulterior historia de su pueblo. Maragall, en cambio, nació [...] y vivió siempre sólidamente instalado en una empresa colectiva muy real y concreta. No fue y no quiso ser político. [...] Pero en ningún momento dejó de servir a su *polis* — aquella Cataluña tan llena de vida y esperanza — como consejero y como cantor».²

Fa goig de sentir — en castellà i en els temps que correm — una veu tan noble com la del professor Laín Entralgo.

UNA DIFERÈNCIA RADICAL. — Val la pena que ens aturem a enfondir una mica en aquest contrast radical entre el nostre Joan Maragall i els contemporanis seus de la *generación del 98*. Perquè no és pas tan sols l'índici d'una diferència individual, sinó sobretot d'una diferent manera d'ésser col·lectiva. És un fet que constitueix un fenomen-clau, perquè ens obre la comprensió de moltes coses.

A la major part d'Espanya, a les terres castellanes sobretot, i especialment a les esferes estatals, el moviment de separació de les colònies no fou mai considerat com un procés natural de creixença política, que portaria, tard o d'hora, a una emancipació veritable. L'Espanya oficial, davant la indiferència o

2. [Laín, OC, 29-30.]

el fatalisme d'un poble que no comptava per a res, tractà sempre el problema colonial com si fos una heretgia teològica. A tots els consells de prudència que li venien de dins i de fora del país, responia amb un dogmàtic *non possumus!*; als manifestos autonomistes, amb afusellaments; i a les *guerrillas* filibusteres, amb guerres interminables, que xuclaven la sang i els cabals espanyols, sense conduir a res més que a nous i més grans desastres.

Aquí, però, a Catalunya, els fets es veien d'una fàisó molt diferent i, per tant, eren propugnades unes solucions que no tenien res de sublimes, però que, en canvi, oferien l'avantatge humil d'ésser pràctiques. Repassant la literatura política espanyola, des del començament del segle XIX fins aquell any fatídic de 1898 — com jo m'he entretingut a fer més d'un cop —, es veu, sense cap mena de dubte, que el contrast radical esmentat, entre el nostre Maragall i els escriptors de la *generación del 98*, ja venia prefigurant i jo fins diria determinat, pel que existia també, des de molt abans, entre els pobles respectius, i molt especialment entre els representants de l'Estat i l'estol de publicistes, polítics, economistes i assagistes catalans, preocupats pels esdeveniments a les colònies, que anaven cada dia més malament. Des de Balma — un dels més grans patriotes d'Espanya al segle XIX, però que, naturalment, no fou escoltat de ningú, i mig en morí de pena — fins al Joan Maragall dels articles al «Brusi» barceloní, hi trobaríem un lligam, mai trencat, fet de solucions que, ateses a temps, haurien estat salvadores, potser, o almenys incruentes i pràctiques. Aquí, a Catalunya, podem dir que la catàstrofe del 1898 — com després també ha passat amb d'altres —, ja la veiérem venir de molt lluny. Hi hagué molta gent, tant de dreta com d'esquerra (per dir-ho de manera entenedora i breu),

que treballà perquè ens fos estalviada. Al Parlament espanyol, les veus més clarividents eren catalanes. I l'únic home de govern que a Madrid s'estimà més, en plena joventut, abandonar el seu primer ministeri, justament el que llavors en deien d'Ultramars, abans que fer-se còmplice de la mala pèrdua de les colònies, fou un català insular, és a dir, un mallorquí anomenat Antoni Maura. És un fet, doncs, que, mentre al centre i a la major part d'Espanya tot era optimisme, almenys oficial i d'encàrrec, i gallejar patrioter, i entre la massa popular només hi havia fatalisme, resignació o indiferència, aquí la gent, més assabentada o més previsor, era francament, plenament pessimista.

Heus aquí, però, que vingué el desastre, i la situació canvià totalment, el mateix que si hagués estat trabucada: els optimistes de la vetlla caigueren en el pessimisme més negre, mentre que els pessimistes d'ahir es proclamaven optimistes de demà. A Castella i, en general, a les terres castellanitzades es produí un aplanament tan gran, sense cap de les reaccions que solen tenir els cossos vius després de rebre una ferida tan esgarrifosa, que fins arribà a semblar com si no hagués passat res. Fou llavors que un polític espanyol, home molt fi, però radicalment escèptic, Francisco Silvela, digué que Espanya estava tan decandida, que ja no se li trobava ni el pols. I aquesta manca de batec cordial en la major part del país, constatada també pels grans escriptors de la *generación del 98*, rodamos tots ells, sobretot de terres castellanes, els va fer caure en l'angoixa o la desesperança profundes que els caracteritzen en bloc.

PESSIMISME TRÀGIC I OPTIMISME RADIANT. — Ja que hi som, donem-los tan sols una ullada. L'àngel precursor del grup, Ganivet, el lúcid granadí, s'ex-

patrià amb tant de desconhort, qua ja no li quedà ni força per a retornar de les solituds boreals, on va suïcidar-se. Costa, l'aragonès extremós i ardent que obrí el pas a la *generación del 98*, clamava perquè fos tancat amb set claus el sepulcre del Cid, a fi que el pobre país no s'embranchés mai més en aventures quimèriques. Baroja, sense creure ni esperar en res, es posà a gravar solitàriament els seus admirables i punyents aiguafortes d'història contemporània, amb acidesa només temperada pel seu amor al país basc i una pietat sincera davant la misèria humana. Antonio Machado, l'andalús que es féu castellà d'adopció, anava també exhalant l'aroma de la pròpia solitud, com una flor de l'aspere camp de Sòria, on la seva ànima havia arrelat per sempre. *Azorín*, el silenciós llevanti, perdut l'esclat de color nadiu, de tant de peregrinar pels grisos, els morats i els cendres de la rasa Castella, feia estampes literàries de les velles ciutats mortes, dels poblets de fang esclafats sota el cel de l'estepa, i retrats preciosos dels clàssics escriptors d'altres temps, amb paraules clares, precises i lluminoses com puntes de diamant. El Maeztu primerenc s'expatrià a refugiar-se en el seu paradís artificial de puritanisme britànic. I Unamuno, potser el més genial de tots, entrà en lluita furiosa contra cel i terra, rebel infatigable, i es féu símbol d'una Espanya condemnada a eterna guerra civil, al punt que, si no podia combatre amb res més, l'escriptor es regirava contra ell mateix, rosegant-se les pròpies entranyes. Tal era, en conjunt, aqueixa cèlebre *generación del 98*. Poques vegades la literatura castellana haurà vist un estol de contemporanis tan fort i desolat.

Eren l'autèntica consciència espanyola, la seva tragèdia oculta, més punyent, perquè ningú no en feia cas, que no la tragèdia visible de la pàtria. Mentre

pels carrers de les ciutats populoses i les placetes de les viles i fins dels llogarrets anaven compareixent corrues esparracades de mutilats i malalts inguaries, restes horribles de les pobres tropes sacrificades estúpidament a ultramar, aquells intellectuals que havien hagut de contemplar, sense poder fer-hi res, la derrota mai vista, potser encara eren més dignes de llàstima. Les ombres de soldats que tornaven de les tristes campanyes tenien, almenys, el consol de sentir-se altre cop a la pàtria: per això els anomenaven els *repatriats*. En canvi, els altres, els escriptors que ningú no veia ni planyia, eren uns *despatriats*, uns homes que s'havien quedat sense pàtria perquè no podien pas acabar-se que fos la d'ells aquella que veien tan envilida i caiguda.

Si, després de contemplar aquest estol desolat d'escriptors, girem de sobte els ulls envers el nostre Joan Maragall, contemporani d'ells, quedarem literalment enlluernats, com si passéssim de la nit al dia. Quin gran espanyol d'una altra mena! Tot i haver sortit de la mateixa catàstrofe, ¿per quin miracle, mentre els escriptors de les terres castelles ho veien tot perdut, el català exultava, emportat pel més radiant optimisme? Un contrast tan extraordinari, per força ha de tenir també una explicació excepcional. Una explicació que la personalitat de Joan Maragall, tot i ésser tan excelsa, no pot omplir ella sola, i cal cercar-ne el secret més profund en la collectivitat humana que va produir-la: en aquella Catalunya que havia estat el fogar més lúcid del pessimisme colonial, mentre a ultramar duraven les guerres eixorques i endèmiques, però que després, un cop consumat l'horrible sacrifici, provava de convertir-se, amb una gran empena de reacció vital, en el motor d'un optimisme nou, que transformés tot Espanya. L'eufòria de Maragall li venia d'aquest alçament collectiu.

Ell, l'esperit més sensible de la seva terra, captava com ningú les ones espirituals renovadores que feien vibrar tota l'atmosfera de Catalunya. I el que passava era, ni més ni menys, que aquí s'havia produït la naixença d'un *isme* desconegut, una força que era antiquíssima a l'interior de la Península Ibèrica, i que ara, després d'un son centenari, es revifava amb una vigoria totalment desconeguda a l'Espanya moderna. M'explicaré de seguida.

Els *ismes* — tants com n'hi ha hagut en el món, des del més il·lustre de tots, el cristianisme, fins al darrer i un dels més monstruosos, el nazisme alemany —, en el moment que neixen són sempre el mateix: grans esclats collectius de fe i d'esperança. Comencen essent entusiasmes de signe positiu, com tots els infants, en venir al món, són promeses de vida. Després, a mesura que creixen, és quan vénen els treballs: els uns triomfen i els altres s'enfonsen; els uns duren més o menys i els altres moren de pressa; n'hi ha que amb l'experiència milloren i n'hi ha que es corrompen; i sempre són poquíssims els qui arriben a madurar, i no diguem a la vellesa; i encara són menys els qui assoleixen una part només, per modesta que sigui, de les desmesurades ambicions amb què tots vingueren al món. Però això de l'èxit o del fracàs dels *ismes* ja és una altra història, que ara ens faria nosa. El que aquí a nosaltres ens convé de saber és que, al moment d'esclatar, tots ells són rars i belles flors d'esperança, sorgides, justament, com una rosa d'un femer, de realitats generalment putrefactes. I el fet cert és que, si bé a Catalunya no tinguérem, després de la pèrdua de les colònies, un estol de grans escriptors comparables als de la *generación del 98*, en canvi sorgí de nosaltres un impuls d'ascensió que feia bategar els cors i illuminava els esperits, com de molt temps ençà no s'havia vist una

cosa igual a casa nostra ni tampoc a la resta d'Espanya. En una paraula: tinguérem el nostre *isme*, el catalanisme. I ensems ens fou donat, en l'ordre literari, un home, un de sol — Joan Maragall —, però que valia i encara val per una generació sencera: un poeta que sabé expressar com ningú l'essència d'aquell impuls generós que als catalans ens brollava de l'ànima.

És per això, també, que ell escollí un camí diametralment oposat al que seguien els escriptors de la *generació del 98*, resignats a acceptar com un fet la pàtria morta. A pàtria morta, es digué Maragall, pàtria nova. I la seva *Oda a Espanya*, que data justament de l'any fatídic, del 1898, és l'expressió perfecta d'aquell moment: l'adéu a l'ahir ominós, que s'enfonsa i es perd en la tenebra, i ensems el clam vers un demà ple de llum, que el poeta evoca amb fe de visionari. El contrast, doncs, entre el nostre escriptor i la *generació del 98* és tan vistent i tan revelador, que si podem comparar a una llarga setmana de Passió la corrua formada pels escriptors de llengua castellana, en la figura i en l'obra de Joan Maragall sentim repicar alegrement, confiadament (un xic massa i tot), les campanes collectives d'un diumenge de Glòria.

QUATRE CONSTANTS PATRIÒTIQUES MARAGALLIANES.
— Anem, ara, als textos mateixos de Maragall, que defineixen amb tota precisió les successives fases del seu patriotisme. Hi ha unes paraules primerenques d'ell, deixades inèdites, però que revelen la seva posició espiritual davant el desastre de 1898. Foren escrites la vetlla mateix, el 1897.

«El centre intel·lectual d'Espanya», escrivia llavors Maragall, «ja no té cap significació [...] dintre del moviment ge-

neral d'idees del món civilitzat [...]. Nosaltres [...] hem de desfer-nos ben de pressa de tota mena de lligam amb una cosa morta».³

Però, davant l'absoluta necessitat de rompre amb aquell passat esgarrifós, sobretot un cop consumada la tragèdia colonial, i ensems donada la tasca urgent de substituir-lo per quelcom d'esperançador, és a dir, la pàtria morta per una pàtria viva, Maragall sent el desig imperiós d'esbrinar, abans que tot, què és la Pàtria. I ja l'any 1900, en uns fragments apareguts a la «*Il·lustració Llevantina*», diu:

«El signe de pàtria, jo crec que és el llenguatge permanent estès en un territori [...], i el sentiment de pàtria [ve a ésser-ne] com l'atmosfera espiritual.»⁴

Aquesta afirmació ens dóna una de les constants essencials maragallianes. No vull pas dir que el poeta limití el concepte que té de la pàtria a la pura existència d'un idioma propi. La pàtria comprèn molts d'altres atributs, materials i espirituals, i ell mateix ho diu ben sovint: hi ha una gran varietat de textos seus que ho proven. Però l'essència d'aqueixos atributs diversos, que els resumeix tots i els eleva a quelcom d'únic i d'incomparable, és la llengua. L'excel·litud que Maragall atribueix a l'idioma res no té d'estrany, venint proclamada pel poeta de «la paraula viva». I el fet és que sempre es mantingué fidel a la seva creença. Al punt que, només dos mesos abans de morir, en un magnífic article, *Catalunya i avant!* — que encara haurem de retreure —, la sostingué amb gran braó, contra el parer del seu estimat amic Unamuno.

El turmentat i turmentós rector de la Universitat de Salamanca, en efecte, havia dit i sostingut, feia

3. OC [= «Obres Completes», edició dels Fills], XIII, 163.

4. OC, XIII, 20.

poc, que el deure dels catalans era de catalanitzar tant com poguessin Espanya, com també havien de fer-ho les altres regions, cadascuna amb el seu carés propi; però calia, segons Unamuno, que unes i altres ho fessin en castellà. Maragall va sortir tot seguit a sostenir la tesi contrària. La prova, digué al seu contrincant, que fóra un gros disbarat donar-se Catalunya, en cos i ànima, a la cultura castellana és que ja ho ha intentat durant llargs segles, sense el menor profit per a ella ni per a ningú. I demana a Unamuno:

«Y, ¿qué ha quedado, qué se ve de ello en el conjunto de la evolución hispana?». Perquè «no basta nombrar a Boscán, que de catalán sólo tuvo el nacimiento, ni a Pi, cuyo espíritu y cuya obra son abstractos, ni a Balmes, Piferrer, Capmany, Milá, etc.; sería menester demostrar que estos hombres sellaron con algo catalán el espíritu general español, sería menester señalar su rastro de catalanidad en el *idearium* español contemporáneo, la escuela que dejaron, el dominio que Cataluña logró por ellos en España. ¿Sabe alguien fuera de ella [...] siquiera que estos hombres fueron catalanes?» «En cambio», segueix Maragall, «desde que ... habló en su lengua propia, Catalunya empezó a significar algo para sí misma y —atiéndase bien— empezó a significar algo para España. Hoy aquí y fuera de aquí se sabe que Verdaguer... Gaudí —[i altres homes il·lustres que anomena]— son catalanes; y por catalanes representan algo en la cultura española».

Això, segons Maragall, és degut al fet que les obres d'aquests homes porten un

«fermento catalán; y este fermento —no lo duden nuestros hermanos de Castilla —[viene] del verbo catalán resucitado».⁵

I, per fer irrefutable la seva posició, Maragall la recolza en unes famoses i belles paraules del mateix Unamuno: en dos versos seus que diuen exactament:

5. OC, VII, 236-238.

«La sangre de mi espíritu es mi lengua.
Y mi patria es allí donde resuena.»

Si el mateix Unamuno ho deia, no calia dir res més.

Aquí descobrim una segona constant del sentiment i del pensament maragallians sobre el patriotisme: que la millor i la més autèntica manera, per a nosaltres, d'honorar Espanya és sentir-nos ben catalans. És tan sincera aquesta convicció de Maragall, que el 1909, tot parlant de l'Empordà, per ell considerat com el cor de la nostra terra, escriu aquestes paraules:

«Potser algú em diria que [...] fóra mellor dir-se [els catalans] espanyols d'una vegada: responc que estaria bé, perquè ho som; però és que, avui per avui, dir-se catalans és dir-se espanyols d'una manera més viva, més eficaç i més plena d'esperança, que no pas amb aquesta paraula mateixa.»⁶

El que Maragall no capia, certament, ni podia admetre de cap de les maneres, era que algú li discutís a ell el seu espanyolisme essencial, i sobretot que el discutidor fos un exponent o representant de la nefasta política que havia conduït Espanya al desastre sense nom de 1898. Què era aquella pretensió de llançar als catalans el *¡Viva España!*, com un crit de desafiament! A començament de maig de 1908, amb motiu de l'alçament de Solidaritat Catalana, que fou per a Maragall el moment de la més gran exaltació patriòtica de la seva vida, és ell qui llança, en un article ressonant, el *Visca Espanya!!*, en català, al front dels escamots polítics responsables de l'enviliment del país. I els diu:

«Ara serem nosaltres els primers [a cridar "visca Espanya"] a tot aquell que se'ns acosti: així li demanarem el

6. OC, XIII, 41.

sant i senya. No com abans, que molts ens ho volien fer cridar com un *inri*, perquè Espanya volien dir ells. Ara ja ho podem ensenyar, lo que cridem; perquè «visca Espanya» ja no és el crit tràgic, [...] sinó que el nostre «visca Espanya» vol dir que l'Espanya visca —enteneu?—, que els pobles s'alcin i es moguin, que parlin, que facin per si mateixos, i es governin i governin; i Espanya ja no és un lloc comú de patriotisme encobridor de tota mena de debilitats i concupiscències, sinó que Espanya és això que es mou i s'alça i parla i planta cara als que fins ara han viscut de la seva mort aparent [...]. I això no us penseu que vagi contra ningú més que contra aquells que vulguin que això els vagi en contra. Perquè en aquest «visca Espanya» hi ha tothom que estimi a Espanya en esperit i en veritat. Els únics que no hi caben són els qui no hi volen cabre, els enemics de l'Espanya veritable.»⁷

Aquesta segona constant del patriotisme maragallès és fonamental. I entenc que val la pena de resumir-la en una fórmula també transparent. Jo trobo aquesta: repugnava a la seva catalanitat essencial que la idea de pàtria fos exclusiva d'una concepció imposada i encongida d'Espanya, perquè era justament una nova i ampla visió generosa d'una Espanya futura el que exigia, com una conseqüència lògica i enemics cordial, la seva indestructible catalanitat.

«Para que el catalanismo se convirtiera», escrivia ja el 1902, en un article que féu molt de soroll, intitulat *La patria nueva*, «en franco y redentor españolismo, sería menester que la política general española se orientara en el sentido del espíritu moderno.»⁸ Perquè el mal pitjor d'Espanya —afegeix tot seguit— és que «aquí hay algo vivo gobernado por algo muerto, porque lo muerto pesa más que lo vivo y va arrastrándolo en su caída a la tumba. [...] En una España tal, un Romero Robledo, por ejemplo» —[fa referència a un vell i pintoresc cacic andalús, anomenat el Pollo de Antequera, que feia tronar i ploure al Parlament espanyol del temps]—, «parece y es en realidad más español que cualquier diputado o ministro vascongado o catalán cuya solidez

7. OC, XIII, 91-93.
8. OC, VII, 114.

de criterio o rectitud de intención enmudecen y se acobardan o transigen ante matonismo parlamentario o de tertulia que habla rotundamente en nombre de España, que da y quita patentes de patriotismo, y que anatematiza *urbi et orbi*, como filibustero, todo impulso de vida que intenta penetrar en la gran momia política. El hueco anatema resuena grandiosamente por los ámbitos de la vasta necrópolis nacional, ahogando el grito de vida aislado en la pequeña región de los vivos que no saben gritar. [...] ¿Cómo podemos ser españoles de esta España?»⁹

Era impossible, evidentment. Però, si l'Espanya impenitent i revellida era condemnada a desaparèixer, sense remei, bé caldria substituir-la per una Espanya nova. I Maragall es demana tot seguit, ple d'angoixa i enemics d'esperança, com ho farem per trobar-la, i quines solucions hi ha.

«Descartemos», diu, «la solución providencial, la de un hombre» —[i els mots un *hombre*, ell els subratlla]— «que surge y lo arregla todo: esta solución cabe esperarla siempre, a condición de no contar con ella. Descartemos también una revolución: [...] sería el salto en las tinieblas. [...] Descartado el milagro y el salto mortal, queda la voluntad paciente de los hombres».¹⁰

I aquesta és, naturalment, la solució que preferia Maragall —preferència que constitueix una tercera constant del seu patriotisme.

Una Espanya nova, però, com la que ell propugna, voldrà una gent nova. I aquesta gent nova, ¿en quin sentit haurà d'actuar? Maragall escriví, el 1906, dos articles inspirats, sense anomenar-lo, en el seu amic Francisco Giner de los Ríos, o, més ben dit, per la visita que el nostre poeta acabava de fer-li, en un dels poquíssims viatges seus a Madrid. Són dos treballs summament interessants: *La levadura*, l'un, i *El maestro y el padre*, l'altre. Contradient amb molta

9. OC, VII, 115-116.
10. OC, VII, 116.

finesa Giner, Maragall deixa caure, en el primer dels articles esmentats, aquestes precioses paraules:

«Aquí en Cataluña somos muchos los que pensamos que ante todo hay que empezar por descubrir el alma peninsular para reconstituir en armonía con ella todos los organismos sociales de la península hispánica.»¹¹

I així aflora en el seu pensament, venint de capes molt profundes, una altra constant, la quarta i una de les més reveladores. El seu concepte de pàtria havia assolit una amplitud ibèrica.

Per aquell temps, en un article publicat a «La Publicidad», diari republicà de Barcelona, i on celebrava l'adhesió entusiasta d'aquell partit espanyol al moviment de Solidaritat Catalana, Maragall afluïa a una Espanya

«a la que tots els que vivim a la Península Ibèrica puguem estimar amb [...] veritable amor de pàtria».¹²

I el mateix any 1906, que havia dut Maragall a Madrid, a dialogar amb Giner de los Ríos, el poeta posava un pròleg al llibre del lusòfil català Ribera i Rovira, on deia ben clarament:

«Avui com avui, en la península hispànica, per sobre o per sota de les fronteres o no fronteres polítiques, s'hi troben tres famílies nacionals ben definides pel seu parlar: la galai-co-portuguesa, la castellana i la catalana, que ocupa també les illes Balears: són l'Espanya atlàntica, l'Espanya central i l'Espanya mediterrània. Són tres zones geogràfiques, tres faixes verticals i paral·leles de dalt a baix de la península hispànica.»¹³

I afegeix aquestes darreres paraules, plenes d'ambició futurista:

11. OC, XIV, 305.

12. OC, XIII, 91.

13. OC, XX, 101.

«Qui del reconeixement d'aquest fet natural en sabés i pogués arrancar tota una política peninsular, ben segur que donaria a Espanya la glòria i el benestar dels pobles que viuen en conformitat amb la llei de la seva naturalesa.»¹⁴

Aquesta concepció marca, com us deia, el moment de la plenitud maragalliana. Els seus sentiments patriòtics vénen de molt lluny, fins al punt de poder-se'n afirmar que són innats; però la vida els ha anats descloent com poncelles que esclaten. Ja el 1900, comentant el llibre que llavors *Azorín*, un dels més il·lustres representants de la generació del 98, acabava de publicar sobre *El alma castellana*, Maragall deia això:

«Y así como él [Azorín] ha sabido revelar el alma castellana, que indudablemente ha podido llamarse alma española por muchísimo tiempo, se encontrará quien supiera buscar otras, ocultas siglos ha por los espacios de la Península Ibérica, quizás, combinándolas, los españoles adquiriríamos conciencia de una alma nueva que buena falta nos hace.»¹⁵

En un article importantíssim, del començament de 1909, intítulat *La integridad de la patria* — i que després haurem de retreure més extensament —, Maragall fa les següents declaracions, reveladores de l'amplitud amb què concebia l'Espanya nova dels seus somnis:

«Hay», diu, reafirmant una vegada més la importància capital de l'idioma propi, «la patria natural que es la lengua..., es la palabra; y hay la patria política, que es la historia y la acción: la tendencia es a integrarse una en otra, confundiendo; y esta identificación es el estado natural de los pueblos, en su normalidad y su virtud. Pero, en la acción de la historia, esta virtud no siempre puede por sí realizarse, esta normalidad a veces no conviene. Hay momentos en que por un ideal, una misión, un azar, la acción rompe las fron-

14. OC, XX, 101.

15. OC, XV, 147.

teras de las lenguas y se forma una unidad política por encima de ellas, una patria más grande».¹⁶

I justament aquesta pàtria més gran és la que Maragall somiava per a tots els pobles de la Península Ibèrica.

N'estava tan enamorat i hi tenia posada tanta de confiança, que encara poc abans de morir — en aquella refutació a Miguel de Unamuno, que he retret abans, i retrauré després — el poeta insistia en la visió de la gran pàtria ibèrica, i ho feia amb evident frisança, qui sap si infosa pel pressentiment de la seva prematura mort tan propera:

«... La gran obra nacional», deia al seu amic, «[...] la única eficaz, [...] es ir hurgando cada pueblo en su terruño, [...] hasta llegar a la raíz común, a la raíz ibérica que indudablemente existe. Allí hemos de encontrarnos, allí hemos de entendernos (y por cierto hablando cada uno en su lengua), allí hemos de unirnos valorando cada uno su elemento y su fuerza en la raíz común. Allí está la unidad; y por cierto más firme y armónica y definitiva que la que pudiéramos lograr — si alguna lográbamos — en la superficie. Allí está [...] la España grande..., allí está el alma peninsular aún por descubrir, allí la gran civilización ibérica aún por hacer [...] Ésa es mi fe, y todo lo demás me parece perder tiempo y malgastar fuerzas».¹⁷

Si ara, des d'aquesta alçària de la seva visió grandiosa del patriotisme, girem els ulls envers la data fatídica del 1898, veurem que en som de lluny d'aquella *Oda a Espanya* que l'horror de la catàstrofe havia dictat a Maragall, i en la qual el poeta resumí, amb veu més aspra que no pas amorosa, el seu fàstic pel món caduc que s'estava morint i ensems el seu enlluernament prematur davant l'alba que ell i un estol de catalans veien lluir com la resplendor

16. OC, VII, 230.

17. OC, VII, 240.

d'un món nou. L'optimisme de Maragall s'ha anat dilatant i estenent: primer, fins a fer participar tot Espanya de la visió d'una pàtria nova i triomfant, sorgida de l'ideal de Catalunya, i després, incloent en aquest gloriós futur tota la Península. Un himne nou, d'una volada i d'una amplitud peninsulars, l'*Himne a Ibèria*, ja li cantava per dins.

SOMNIS I REALITATS. — Era fatal, però, que la joia puríssima infosa per una interpretació tan optimista dels fenòmens més aviat microbians de la política peninsular, li fos enterbolida pel frec a frec amb realitats aspres, cantelludes i desconsoladores. D'ara endavant el seu sentiment patriòtic — jamai penedit, per bé que escarmentat — iniciarà una mena de retorn, com un replegament i una concentració, vers la seva deu originària.

L'esperit de Joan Maragall, jo crec que és un magnífic exemple, no pas de la mena que en podríem dir plasmadora, o sia dels que emmotllen la societat humana que els ha produïts, sinó d'aquella altra mena d'esperits tan meravellosament plasmats per la seva gent i el seu temps, que després n'esdevenen una expressió suprema i gairebé simbòlica. Una finíssima gradació de causes — que encara no han estat prou escatides ni profundament estudiades — portà Maragall a un equilibri lluminós tan sensible que, per una mena de reacció instintiva, com la de certs organismes marins al contacte amb la més petita sutzura, exclouia radicalment la tenebra.

Pocs homes i poquíssims poetes han pogut i volgut ignorar, com Maragall, el pes de les hores abominables que la vida comporta, la tristor mortal de l'adversitat, les befes d'un fat horrible, que no es pot defugir, les boires de la passió i del vici, els dies i les nits de tempesta. És aquesta qualitat de l'esperit de

Maragall, que podríem qualificar d'angèlica, la que ha fet d'ell el poeta més representatiu, no pas de com era la gent del seu temps, sinó de com haurien volgut ésser la burgesia i la menestralia barcelonines que varen produir-lo. Qualitat incomparable per a mantenir-se en una serenitat i una eufòria com les que irradien tota l'obra poètica de Maragall i la gairebé totalitat dels seus escrits en prosa, però qualitat poc adient per a veure-hi clar en les aigües corrompudes de la vella política d'un país caduc. Vull dir que, descomptant l'inoblidable i fugisser meteor de la Solidaritat Catalana, que a Maragall, com a tants de catalans, i dels millors, féu creure que ja estaven tocant el cel o hi eren ben a la vora, la realitat més aviat s'entestava a no correspondre mai, ni remotament, amb l'idealisme que els arborava.

Un d'aquests contrastos cruels, ja el comentava Maragall l'any 1902, i amb tota lucidesa. D'aquell any i de la darrerria d'estiu és un dels articles seus més bons, escrit de cara al país, tal com era, no com ell hauria volgut que fos. S'intitula *El trágico conflicto*, i el títol sol ja gairebé ho diu tot.

«Si en el centro de España», escrivia, «podiera aparecer un poder moderador con serenidad y habilidad para educar y armonizar todas las fuerzas que quedan en la nación e integrarlas en la España nueva, el catalanismo sería una de las más considerables y se convertiría en un poderosísimo elemento de reconstitución. Si, por otra parte, al caer la vieja España mortalmente herida por el desastre colonial, el catalanismo hubiera tenido un espíritu político suficientemente fuerte y educado para convertirse en redentor de los males pasados y en director de un renacimiento español, fácilmente hubieran acudido a él todas las energías que para ello quedaban en la nación, e incorporándosele le hubieran dado la hegemonía de la España nueva. En uno y otro caso el problema quedaba resuelto. [...] Pero allí ha faltado buena voluntad o capacidad, aquí ha faltado educación política, y cada vez que los dos elementos han ensayado el contacto para

concentrarse, se han como fatalmente repelido, quedando sus órbitas hasta más divergentes quizás».¹⁸

Maragall tenia raó de dir que aquest estat de coses era un conflicte tràgic. No convidava gens, certament, a mantenir-se en l'eufòria inicial i en aquell exultant repicar de campanes. Però Maragall no era pas home que s'avingués a la negror. Com que no l'admetia, l'havia d'exorcitzar, fos com fos; i és per això que, vuit dies després d'haver constatat, amb una fredor i una precisió analítiques, en ell inhabituals, la realitat nua i crua, Maragall escriu aquell altre article, *La patria nueva*, que ja he esmentat abans, desbordant de fe, de seguretat i d'entusiasme. Fou un dels més resonants. Però el que avui dia, després de cinquanta-nou anys, vull destacar d'aquest article famós no són pas les paraules excessivament optimistes que conté, tot i ésser tan belles, sinó les severes recomanacions que el poeta adreçava als homes amb prou fe i coratge per a llançar-se a fundar la pàtria nova que tots ells volien. Caldria gravar-les al foc en les nostres consciències.

«Han de sufrir», diu Maragall als qui anomena expressament els «españolistas de la nueva España», «desencantos sin desanimarse, tremendos retrocesos, y volver a empezar con la misma constancia que si hubieran avanzado; improprios, calumnias y amenazas de aquellos mismos a quienes quieren redimir [...]. Y por encima de todo ello han de resignarse a no ver fruto alguno de su obra, y legarla a nuevas generaciones por si pueden llegar a realizarla; estando al mismo tiempo preparados a que cualquier día fuerzas exteriores vengan a destruirla definitivamente en sus propias manos».¹⁹

I, adreçant-se directament a la nostra joventut, la més ardent a somiar aquell somni de la pàtria nova, li venia a dir:

18. OC, VII, 111.

19. OC, VII, 117.

«No hay que destruir ese ensueño, porque los ensueños de la juventud siempre son fecundos en realidades; no hay que destruirlo, pero hay que vencerlo.»²⁰

És a dir: cal somiar sempre, però dominant el propi somni. O, dit amb paraules encara més entenedores: cal seguir somiant, però també tocant sempre de peus a terra. Admirable consell, sobretot veint d'un tan admirable poeta!...

L'amplitud ibèrica que Maragall, per generositat de cor, tant com per necessitat històrica, atorgava al seu patriotisme, també va haver de resistir fortes topades amb la realitat adversa. Ell mateix, en un dels seus articles millors, però no pas dels més coneguts i comentats, ens diu la que potser més impressió va fer-li. Ho conta en aquell treball del qual ja hem parlat abans, que porta per títol *La integridad de la patria*, i un subtítol (cosa rara, perquè Maragall no solia posar-ne als seus articles) que diu així: *Diálogo trágico* — com un tornaveu llunyà d'aquell *El trágico conflicto*, que comentàvem fa un moment, publicat, però, set anys abans. El treball que ara veurem és, en efecte, del 1909.

Maragall ens hi diu que, trobant-se l'any anterior, 1908, en un balneari del Pirineu francès — a Cauterets, on acostumava a anar els estius —, s'hi retrobà amb un senyor portuguès — el comte de Monsaraz —, que també hi prenia les aigües. Tots dos ja es coneixien i fins es cartejaven una mica, des de 1902. I una tarda — m'imagino que degué ésser a l'hora de la sesta, ben asseguts a la terrassa de l'hotel —, es posaren a conversar de Portugal, de Catalunya i d'Espanya. Però — us demanareu —, per què un diàleg tan natural i en condicions tan benignes, Maragall el qualifica de tràgic? Senzillament: perquè no hi hagué manera que s'entenguessin.

20. OC, VII, 118.

El primer que va xocar a Maragall — que coneixia poquíssim les terres ibèriques, no les havia corregudes mai a fons ni hi havia viscut, i a Portugal ni tan sols hi tenia posats els peus —; el primer que va estranyar-li profundament fou que, essent dos peninsulars els qui dialogaven, haguessin de fer-ho en francès, perquè cap d'ells no coneixia ni un borrall de la llengua de l'altre. I Maragall defineix molt bé una situació tan increïble:

«Era», diu, «como el *inri* de un tremendo yerro histórico.»²¹

El que vingué, però, encara fou pitjor. A penes sortí el tema del catalanisme, que llavors estava en voga, l'amable senyor portuguès, amb la cerimoniosa cortesia de la seva raça, digué a Maragall que els catalans, en el fons, el que volien era fer el que els portuguesos ja tenien fet des de molts segles enrera. Maragall protestà tot seguit, i s'escarrassà llargament per fer entendre al portuguès l'absurditat de la fragmentació peninsular i la necessitat absoluta, històrica, present i futura, de retrobar la veritable Espanya gran, que mentre estaven fent-la s'havia perdut pel camí, després de morts els Reis *Catòlics*.

El portuguès no es donava pas, i repetia cançonament que el problema català era el mateix dels portuguesos. Llavors Maragall — amb un foc que el tornava eloqüent — replicà que entre tots dos casos hi havia una diferència radical, i era que els portuguesos havien arribat a la solució d'ells mitjançant la força, la guerra, i nosaltres, els catalans, volíem trobar la nostra pel camí de l'amor i de la fraternitat. I això ho desitjàvem fer en tanta de manera, sumant i no restant, no per via de separació, sinó d'integració, que el nostre ideal seria d'arribar a incloure els

21. OC, VII, 229.

portuguesos en una total germandat ibèrica. En sentir això, el seu interlocutor, que fins llavors se l'havia escoltat encuriòsit, amb aire escèptic i més aviat mo-feta, exclamà, tot esverat: «A nosaltres?» I rotundament, secament, afegí: «Mai!»

Maragall es quedà tot marrit, comprenent que l'obstacle capital a l'Espanya gran que ell sempre havia somiat era l'esquerp i obtús recel dels pobles peninsulars, els uns pels altres. I tanca el seu preciós article — un dels millors, torno a dir, i més significatius — fent-se creus que encara cap polític no hagués plantejat aquest essencial problema previ del conjunt dels pobles ibèrics.

«Y por esto me pareció», conclou, «que en España, desde siglos, ha habido ciertamente muchos políticos, es decir, muchos hombres de partido, muchos jefes de bando, muchos excelentes oradores y hasta, quizá, algunos gobernantes; pero que, estadista propiamente dicho, ni en España ni en Portugal ha habido uno solo».²²

Aquesta reveladora entrevista estiuenca, que Maragall qualifica de *diálogo trágico*, la va tenir amb l'aristòcrata portuguès, com he dit, durant l'estiu o la tardor de 1908. Després vingué l'any 1909, el de la setmana famosa que sempre més n'hem dit la *Setmana Tràgica*: i a conseqüència d'ella Espanya començà de penetrar en un altre període agònic, pitjor encara que l'anterior al 1898. A Maragall, a més a més, sols li quedaven un parell d'anys de vida. Que n'era, ara, de lluny aquell seu entusiasme de les primeries del segle, fervor contemporani de l'impuls vital que el nostre poble tingué l'endemà de la catàstrofe a les colònies! Que n'havien passat, de coses absurdes i imprevises! Que n'havien plogut, de des-illusions!

22. OC, VII, 235.

LA CONSIGNA SUPREMA. — Per aquells dies que l'ombra de la Guerra Gran, la primera mundial, ja s'estenia sobre Europa, sense fer remor, deixant que la gent s'alegrés i confiés, abans d'esclafar-la, jo, llavors modest servent del nostre Institut d'Estudis Catalans, veia sovint Maragall, perquè el mestre, encara no passada la cinquantena, hi assistia, com a membre, a les sessions de la Secció Filològica. Semblava fatigat i més emmorenit: i els ulls, que sempre li lluien del foc interior, eren més esclatants i foscos. Fou per aquells temps darrers (darrers en tants de sentits) que Maragall publicà, el 17 d'agost de 1911, només quatre mesos abans de morir, l'article més estrany que mai hagués escrit, que es titulava *La espaciosa y triste España*. Ja el títol era rar, perquè consistia en una famosa expressió del gran poeta castellà Fray Luis de León, continguda en la seva *Profecía del Tajo*, poema on el riu anuncia a don Rodrigo l'enfonsament del seu reialme. Però el contingut de l'article encara sobta més, perquè és una dolorosa meditació sobre la sequedat, la soledat, la immensitat despoblada i la tristesa inhumana de la major part de les terres hispàniques: la ferotgia indòmita i tribal dels indígenes, individualistes i ingovernables a l'extrem.

«Por esto», és a dir, per la manera d'ésser de gairebé tots els espanyols, diu Maragall, «la suerte de España está constantemente en manos del ejército, que es la única institución fiel a la realidad nacional, y la única, por tanto, que ha movido y puede mover fundamentalmente los destinos de España. El pueblo, políticamente, no existe: todo lo que el pueblo puede dar de sí es una semana de julio»²³ (vol dir una explosió anàrquica com la de la Setmana Tràgica de 1909). «Así», continua Maragall, «puede afirmarse que no existe ni un solo español, si lo es verdadero, que tenga dere-

23. OC, XV, 254.

cho a llamarse liberal: aquí el liberalismo es una ficción, una hipocresía, un distintivo de tribu para luchar contra otras; nada más. Aquí todos queremos hacer nuestra santa voluntad... y que los demás se sometan a ella. Así es que nuestra libertad sólo se ejercita en la opresión o en la rebeldía».²⁴

I acaba l'article amb aquestes inaudites paraules:

«Y he sentido, por fin, dentro de mí, como única reacción contra todo ello, un asco profundo e impotente.»²⁵

En llegir aquest text, sense tenir esment de qui n'era l'autor, no crec que ningú fos capaç d'endevinar o presumir tan sols que pertany a Maragall, el gran visionari optimista, ni que fou escrit justament en els darrers instants, podem dir, de la seva eufòrica i serena vida. És l'única vegada, que jo sàpiga, que la realitat el vencé i se li imposà del tot, fins a deixar-se ell emportar per una onada amargant, un ram de pessimisme. Fou aquell l'únic punt en què el nostre lluminós Joan Maragall entroncà de ple amb l'ombrívola *generación del 98*, contemporània d'ell. Fou només com un defalliment, com una caiguda en el camí del seu calvari patriòtic. Però és davant aquesta excepció dins el seu procés vital —sumada a d'altres aspectes de la seva personalitat, encara no prou ben coneguda—, que jo he pensat molts cops si la mort prematura d'aquest gran esperit nostre no fou potser una gràcia del destí: una d'aquelles terribles distincions amb què, segons els antics, els déus escollien els homes rars que estimaven. Perquè si, en comptes de morir a cinquanta-un anys, Maragall hagués hagut d'assistir a la Guerra Gran, a l'enfonsament de la monarquia espanyola, a la segona república i al seu règim de terratrèmols constants, a la guerra civil i, finalment, al nostre apo-

24. OC, XV, 255.
25. OC, XV, 257.

calipsi de 1939, ¿qui pot imaginar el turment esfeïdor del seu esperit nobilíssim?...

No us penseu pas, però, que aquell defalliment momentani davant la negra realitat fos una posició definitiva, ni les paraules amargues que heu escoltat, les seves darreres paraules. *La espaciosa y triste España* l'escriví, com us deia, quan li quedaven solament quatre mesos de vida. Però després, just el 5 d'octubre de 1911 (només setanta-sis dies abans del traspass), en una revifalla suprema, encara tingué forces per a rebatre amicalment la tesi de Miguel de Unamuno, en aquell gran article, *Catalunya i avant!*, que suara he retret, i en el qual Maragall s'arrapa a la roca viva del nostre idioma. I ensem, com si ja presentís la pròpia fi, aprofita l'avinentesa per a deixar-nos el que jo considero com el seu testament patriòtic. No conec de Maragall unes paraules més lúcides, més justes i commovedores. Les hi dictà la seva fe immarcescible de sempre, però passada pel sedàs d'una experiència dolorosa, i ungida amb la coneixença més íntima de la realitat pairal. Escoltem aquestes memorables paraules:

«No, mi admirado don Miguel de Unamuno», li diu, refusant la invitació que aquest feia als catalans perquè conquerissin Espanya, «no, amigo mío muy querido [...] yo no puedo creer en ese imperialismo, en ese derramarnos fuera e imponernos, que usted — que tiene fe en Cataluña, porque en el fondo nos tiene gran amor — [nos propone]. Una gran parte de la actual juventud catalana» [la de 1911, naturalment], «participa de esa fe, y yo mismo — lo confieso — la sentí un momento. Pero ahora, pasada aquella ráfaga [...], creo que el imperialismo no debe nacer de un propósito de reflexión, sino de un resultado [...] de un peso específico adquirido a fuerza de adentrarse» (escolteu bé!, escolteu bé!); «de olvidarse, hasta cierto punto, de toda acción externa, de no preocuparse sino de la propia nutrición, de asimilar, de barrer hacia dentro. Creo», són les seves darreres paraules, «que necesitamos todavía [...] de mucha concentración en el

amor a Catalunya. [...] "*Catalunya i avant!*", fue nuestro antiguo lema; restaurémosle de modo que [...] "*adelante*", por de pronto, quiere decir "*¡adentro!*"»²⁶

Molt poques vegades, repeteixo, Maragall escriví unes paraules tan profundes, tan emocionants com aqueixes, que conserven tot el caliu de la seva catalanitat radical, i ensems han adquirit la substanciosa saviesa que només donen l'experiència i els desenganyats. Són paraules, en fi, que tots nosaltres, i especialment la joventut de Catalunya, hauríem de saber de cor, per dir-nos-les en veu baixa cada matí, en llevar-nos, ensems com una oració i com una consigna.

LA INCÒGNITA. — Mirant avui fredament les coses, no podem pas dir que l'ideal patriòtic de Joan Maragall hagi estat assolit d'ençà de la seva mort, ni cosa que remotament s'hi assembli. Un observador lleuger podria dir, per tant, que és un ideal fracassat o, almenys, perdut en els llimbs dels projectes utòpics. Seria just, però, un judici semblant? ¿No fóra, més aviat, un judici barroer?...

Hi ha avui molt poca gent, em penso, que s'adoni d'un fenomen estranyíssim que es produeix justament a casa nostra i pels voltants, vull dir a la Península Ibèrica. Com que l'enteniment de la Història, mentre s'esdevé, és una de les tasques més difícils del món, perquè un sens fi de factors contribueixen constantment a disfressar i enterbolir els seus processos, deuen ésser, certament, poquíssims els qui tenen esment de l'extraordinària raresa que dic. I és que, iniciades fa quatre segles i mig les grans empreses ultramarines, d'exploració i de conquesta, per assolir les quals, amb les glòries i els profits que tots

26. OC, VII, 238-240.

sabem, els dos pobles més importants de la Península Ibèrica se n'anaren a córrer món, deixant inacabada i arraconada la tasca de la unificació peninsular, que els avis i besavis havien anat empenyent des dels temps més remots — avui, després de tantes vicissituds i d'una tan extremosa marrada, tot anuncia que la Península sencera està com a la vetlla de retrobar-se, liquidades les aventures que meravellaren el món, apagats tots els focs d'encenalls i passats tots els comptes, exactament en la mateixa situació que tenia al començament; és a dir: tancada a caseta i reduïda a les terres hispàniques voltades de mars.

Molt poques vegades s'haurà vist un cas semblant, en què la Història torni les coses, amb tanta de justesa, al mateix punt de partida. A Espanya, d'aquell imperi on mai no es ponía el sol, només li'n resta la sobirania d'unes microscòpiques engrunes en terra africana. I de Portugal podem dir que, trobant-se el món, com s'hi troba de ple, en un tombant que el colonialisme a l'antiga és desprestigiats i combatut universalment, no es veu pas com s'ho podria fer el minúscul i xamós poble lusità per conservar intactes les immenses colònies, que són — heus aquí la veritable tragèdia! — el seu únic i el seu últim mitjà de vida. Així, doncs, portuguesos i espanyols semblen destinats a retrobar-nos, a no trigar gaire, altre cop solets dins aquesta extrema Península europea que jo anomeno la Inacabada, perquè realment mai ningú — com també Maragall ho veia — no s'ha preocupat seriosament d'acabar-la.

Durant segles, Espanya i Portugal no se'n preocuparen gens ni mica, perquè podien anar vivint de les colònies, que la sort, combinada amb un estrenu esforç aventurer i colonitzador, els havia donat. Però ara, molt aviat, del que foren les colònies ibèriques, no els en quedarà sinó una glòria i un renom uni-

versal. I és evident que d'això, tot i ésser llorer, i del més històric, no se'n viu pas. Perquè l'esperit d'un poble només prospera i perdura si es recolza en una sana i abundosa matèria: els segles d'or espanyols i lusitans ho proven a bastament, que foren alimentats a dojo per les riqueses ultramarines. I el cas és que a tots nosaltres, portuguesos i espanyols, comptat i debatut, després de tant de rodar món, ens n'ha quedat ben poca, de matèria.

I ara, per acabar, deixeu-me que faci una hipòtesi maragalliana. Qui sap si s'acosta un temps que a portuguesos i espanyols, empesos per la necessitat, ens agafaran ganes, instintivament, de tornar a mirar-nos als ulls, de fit a fit, profundament, com mai encara no havem sabut fer-ho, perquè anàvem sempre massa atrafegats de portes enfora, i també perquè l'arrau-xament i la manca d'experiència no ens deixaven adonar del que som realment: germans bessons, fills d'una sola mare, la Península Ibèrica, que mai, la pobra, no ens ha pogut tenir a la falda, ben aplegats en una autèntica germanor.

Si un tal dia arribava, seria el moment de recordar aquelles paraules amb què, el 1906, època del seu màxim entusiasme polític, Maragall terminava un article intitulat, justament, *El ideal ibérico*:

«Ved que estamos muriendo, todos y todo, por falta de un sol que nos caliente el alma, por falta de un ideal, y he aquí el último ideal ibérico que se levanta de su Oriente.»²⁷

Llavors pla bé hauria sonat l'hora de cantar tots junts aquelles estrofes de l'*Himne ibèric*, que ja no serien visionàries, sinó profètiques, talment el cant de la Sibilla, i una de les quals, potser la més bella, diu textualment, com tots sabeu:

27. OC, VII, 205.

«Terra entre mars, Ibèria, mare aimada,
tots els teus fills te fem la gran cançó.
En cada platja fa son cant l'onada,
mes terra endins se sent un sol ressò,
que de l'un cap a l'altre a amor convida
i es va tornant un cant de germanor!»²⁸

Hi ha dret — i fins a un cert punt és un deure — de tenir tot això per un somni. Tenir-lo, a més, per un somni absurd i absolutament impossible, potser fóra excessiu. Perquè el curs de la Història és sempre tan atzarós i impensable, que davant tota possibilitat, no solament enraonada, sinó també altament desitjable, com la que féu glatir tota la vida el nostre pur i nobilíssim Joan Maragall, el més assenyat és embadalir-se contemplant la seva bellesa, i després dir-se, ben humilment: «Qui sap?...»

28. OC, I, 193.